

Оџону дьиз кэргэңнэ иитии .

Биһиги өбүгэлэрбит урукку сылларга араас ыарахаттары көрсөн, оџо төрөтөн, төлкөнү түстээн, илии-атах күүһүнэн инникилэрин оџостон, кэскиллэрин тэринэн тийээн кэлбиттэрин бэркэ диэн билэбит. Кинилэр олохторо, үгэс буолан, көлүөнэттэн көлүөнэбэ бэриллэн, салџанан бара турар. Төрөппүт уонна учуутал улахан сорукутарынан: эбэлэрбит, эһэлэрбит үтүө үгэстэрин , олорон ааспыт урукку олохторун, төрөөбүт айылџаџа таптала оџоџо иңэрии. Ол гынан баран оџоџо ордук сүдү иитээччилэринэн ийэ, аџа, эбээ, эһээ буолаллар.

Билиңни кэмнэ оџону иитии боппуруоһа ордук сытыытык турар. Түң былыргыттан кэлбит үтүө үгэһинэн оџону иитэн таһаарарга дьиз кэргэн эйгэтэ олус улахан оруоллааџа буолар. Үөрэх өссө да үөдүйэ , сайда илигинэ оџону итэџэл, бэйэ-бэйэбэ уонна айылџаџа сыһыан, үлэ иитэн таһаарарга улахан суолталаахтара.

Саха республикатын маңнайгы президенэ М.Е Николаев: «Өскөтүн дьиз кэргэн оџолоругар кыһанан үөрэхтээх, үлэһит дьон буола улааталларын ситистэџинэ, ол аата дьиз кэргэн, аймах- билэ дьон бүттүүннэрэ инники кэскиллэрэ эрэллээх буолар»- диэн этэн турардаах.

Дьиз-кэргэн педагогикатыгар академик К.С Чиряев, доктор Б.Н Попов уо.д.а араас көрүүнээх чинчийэр үлэлэри ыппыттар. Онно кинилэр киллэрэн тураллар- улахан оруолу дьиз кэргэңнэ иитиигэ кырдыаџас көлүөнэ муударай өйүн, сатабылын,үгэстэрин, кэс тылларын туһаныны.

Оџо олох кыра сааһыгар өйө-санаата, майгыта-сигилитэ олобуран барар. Кини хас улаатан истэџин айы билиэн-көрүүн баџарар санаата кэңиир. Бу кыратыгар иңэриммит хаачыстыбалара салгыы олоххо быһаарынарыгар суолталаахтар. Хас биирдии дьиз кэргэн бэйэтин оџотугар араас иитии ньыматын туһанар. Ол гынан баран саамай ордук ньыманан –оџону үлэнэн иитии буолар дии саныыбын.

Оџону дьиз кэргэңнэ иитии түң былыргыттан кэлбит үтүө үгэс, дьиз кэргэн эйгэтэ наһаа улахан оруоллаах. Эбээ, эһээ оскуолата ураты суолталаах, дириң өйдөбүллээх. Оџону иитиигэ кырдыаџас көлүөнэ муударай өйүн, сатабылын, үгэстэрин кэс тылларын олоххо туһаныы үтүөнү эрэ аџаларын төрөппүттэр умнуо суохтаахпыт.

Аан дойду бары омуктарың биир ситимниир - итэџэл, сиэр-туом буолар. Саха омук былыр-былыргыттан кэргэңниилэр бэйэ-бэйэбэ бэриниилээх буолууларың өрө туспут омук буолар. Норуот итэџэлинэн тыыннаах диэн мээнэбэ этиллибэт. Онон дьизэбэ-уокка, айылџаџа, дьону кытта сыһыаңна сиэри-туому тутуууну иңэрэр дьонунан буолаллар төрөппүттэр.

Киһини суон сураџырдааччы, албан ааттааччы – үлэ. Саамай дьохуннаах иитии ньымата-үлэ. Бу дьалхааннаах кэмнэ ким оџотун үлэбэ эрдэттэн сыһыарбыт, үөрэппит, такайбыт, уһуйбу т- ол олоххо бигэтик үктэнэр үйэтэ үүннэ. Күүһүлээн туран, мөџөн – этэн, кыаџын-күүһүн аахсыбакка, модьуйан үлэлэтии, оџо үлэттэн куота сатыыр киһи буола улаатарыгар тириэрдилэн соп. Онон төрөппүттэргэ былыр –былыргыттан кэлбит муударайы туһанан үлэбэ үөрэтии барыахтаах. Оннук биир ньыманан буолар –көрдөрөн үлэлэтии.Манна саамай улахан оруолу аџа ылар. Аџа анаан- минээн үөрэппэтэр даџаны бэйэтин батыһыннара сылдьан үлэлэтэрэ, бултуура, сынньанара оџоџо элбэџи биэрэр.

Биьиги өбүгэлэрбит кыыһы, дьахтары наһаа харыстыыллара. Хара санаалаах халты көрдүн диэн халыңнык таңыннараллара, харысхал бэлиэлэринэн араңаччылыыллара. Ийэ киһи кыыс оҕото дьизэ кэргэни иэримэ иччилиир, кэрэни тэрийээччи быһыытынан иитэр, ол иһин кыыс оҕо ырааһа, сатабыллаах хаһаайка буолара, ийэ киьиттэн тутулуктаах.

Кэргэнни дьон бэйэ-бэйэлэригэр истиң сыһыаннаах, өйдөһөр, өйөһөр буоллахтарына - ол удьуор дьолун төрдө. Ити барыта дьизэ кэргэн иһигэр иитиллэр.

О5о 10 сааһыгар оттомулар, орто сүүүөххэ – тобулар, 16-17 сааһыгар - өйүн санаатын тутар. Онон оҕолорбутун ааспыт олобу салгыыр, билиңни олобу тутар, кэлэр олобу түстүүр уһун, киэң санаалаах киһи гына иитиэхтээхпит.

Дьизэ кэргэңңэ иитиигэ академик Г.Волков «норуот педагогикатын биир уратыта-улахан киһи оҕону кытта элбэхтик алтыһара буолар (длительное и богатое общение старших с молодыми)»

Хас биирдии норуот көлүөнэттэн көлүөнэҕэ хаалларан иһэр сизэрэ-туома , үгэстэрэ, улэтэ-хамнаһа кэлэр кэнчээри ыччатыгар бэриллэ, үйэтиллэ, сайда турара оҕо инники олоҕор олус туһалаах, эрэллээх. Төрөппүт бэйэтин холобуругар ииттэбинэ соччонон оҕото төрөппүккэ чугас буолар. Оччоҕо эрэ төрөппүт оҕотун сизэрин-майгытын , олоххо билиитин –көрүүтун, дьонно-сэргэҕэ сыһыана хайдах сайдан иһэрин билиэбэ.

Туһаныллыбыт литература:

- 1.«Эн дьолун о5о» В.И.Николаев 2012с
2. «Дьизэ кэргэн-омук биһигэ» К.Чиряев 1994
3. «Маяк Арктики» хаһыат